

Ezzel szemben Kelet-Európa más államaiban a liberalizmus minden esetben a sokkal kevesebb asszimilánst tartalmazó államnemzet gazdasági helyzetbe hozását jelentette – és ahol volt, ott rendre a magyar népcsoport kárára. A rendszerváltás után részben a volt pártelit, részben pedig a nyugati nyelvtudással és piaci képzettséggel rendelkező – elsősorban budapesti – értelmiségi elit tudott bekapcsolódni a szabad piac vérkeringésébe. Azoknak, akiknek ez nem sikerült 1945 előtt és 1990 után is csak az állami redisztribúció növelésében, a járulékok várásában való reménykedés maradt. Ez a reménykedés pedig egyértelműen találkozott a turanizmus alapvetően szocialista és kollektivistá ázsiai szabad vegyértékeivel. Emiatt megjósolható, hogy a turanizmusra még sokáig lesz igény Magyarországon. Azok, akik a piacgazdaság vesztesei, akiket irritálnak az elképesztő vagyoni különbségek, akik a demokráciát és a parlamentarizmust egyaránt szemfényvesztésnek tartják, azok számára a turanizmus egyre inkább biztos fogódzót kínál. Tartok ezért attól, hogy ez a kötet nem lezárása, hanem csak kezdete annak a folyamatnak, amely egy egyre terhes és egyre kínosabbá váló kulturális örökséggel történő szembenézést jelenti.

Ungváry Krisztián

Arday Lajos

NEMZETÁLLAMOK ÉS KISEBBSÉGEK

Történelem és identitás Közép-Európában

L'Harmattan, Bp. 2016. 468 oldal

Arday Lajos hosszú évtizedek óta kutatja Kelet-Közép-Európa nemzeti-kisebbségi kérdéseit, a 20. századi magyar–angol külpolitikai és nemzetközi kapcsolatok történetét, valamint a hazai nemzetiségek helyzetének alakulását. Egyéni érdeklődése mellett szerepe volt ebben széleskörű (angol, orosz, német, cseh, szerb–horvát, szlovén) nyelvtudásának is. Az említett témakörökben eddig közel száz cikke, tanulmánya és több alapvető kérdéseket tárgyaló monográfiája jelent meg – olyan problémákról, amelyekkel korábban a magyar történetírás nem, vagy csak keveset foglalkozott. Munkái közülük több idegen nyelven is napvilágot látott.

Jelen kötet Arday Lajos az elmúlt negyedszázadban írt cikkeit, tanulmányait adja közre, azokat az írásokat, amelyek a szerző mint kisebbségkutató, biztonságpolitikai tanácsadó és egyetemi oktató munkáiból születtek. Ezek java része különböző folyóiratokban (*Századok, Bécsi Napló, Valóság, Gazdaság és Társadalom, Európai Tükör, Új Horizont* stb.) jelent meg, más részük tanulmánykötetekben, de van köztük olyan szakvélemény is, amely megírásakor bizalmas, titkos iratnak számított, s az akkor hivatalban lévő kormány nemzetiségi, kisebbségvédelmi, kül- és biztonságpolitikájáról közöl bírálatot. Van köztük olyan, amely a kisebbségpolitikában sűrűn használt fogalmak tisztázása, mint nép–nemzetállam–nacionalizmus,

önrendelkezés–önkormányzat–regionalizmus–autonómia vállalkozik, az első elméleti fejezetben pedig a 20. századi történelemre fókuszálva gondolatokat, tényeket közöl a nemzeti identitásról és mentalitásról. Meghatározza a sokat vitatott *Közép-Európa* fogalmat, e térség pontos határait, amely véleménye szerint a Balti-, a Fekete- és az Adriai-tenger, illetve a FÁK (Belarusz, Ukrajna) és Németország közötti területre terjed ki.

A második fejezet történelmi áttekintéseket, tanulmányokat tartalmaz. A Horthy Miklós angol–amerikai megítélésével foglalkozó írás angolszász történészek, politikusok, diplomaták (C. A. Macartney, T. Sakmyster, H. H. Bandholtz, C. V. Wedgwood) monográfiáit és emlékiratait idézve mutatja be a kormányzóról alkotott képet. A magyar történészek, diplomaták tanulmányait, visszaemlékezéseit idézve Ránki György, Juhász Gyula, Frank Tibor, Barcza György, Nemeskürty István, Shvoy Kálmán, Török Bálint véleményét ismerteti. Közülük érdemes idézni Frank Tibor szellemes összefoglalását az amerikai véleményről: „Amerikai szemmel nemcsak Hitler Németországa, hanem a sztálinista Szovjetunió is olyan fenyegetést jelentett, amelyhez képest a horthyzmus Washingtonból nézve megszépült: elveszett paradicsomnak látszott. Horthy tehát először jobbnak tűnt, mint a Habsburgok, majd jobbnak tűnt, mint a náciak és végül jobbnak tűnt, mint a bolsevizmus” (155.). Külön tanulmány foglalkozik az 1938–1941 között végrehajtott békés határrevíziók, illetve fegyveres terület-visszafoglalásokkal. Ez alatt az idő alatt Magyarország területe a kétszeresére, lakosainak száma több mint másfélszeresére növekedett, és elérte a 172 ezer négyzetkilométert 14,7 millió lakossal. Ebből az 1941-es népszámlálás idején nemzetiség szerint magyar 81,0%, román 7,2%, német 3,6%, ruszin 3,7%, szerb–horvát 1,5%, szlovák 1,2%. A továbbiakban rövidebb tanulmányok, tényyszerű közlések ismertetik a népirtás, a ki- és áttelepítések adatait 1941–1948, illetve a kisebbségek helyzetét a *létező szocializmusban* 1948–1991 között, valamint a magyarság helyzetét a szomszédos államokban, felsorolva azokat a kevés és csekély gyakorlati lépéseket, amelyeket a szomszédok (Jugoszlávia, Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia) kormányai hoztak a magyar kisebbségek érdekében 1948 és a rendszerváltás között. Az utóbbi időszakot illetően a szerző véleményével egyetértve érdemes kiemelni: „A térségünk országaiban híven másolt sztálini–brezsnyevi nemzeti–kisebbségi politika *internacionalizmus*a mindenütt a nemzeti tudat gyengítését, a szovjet nagyhatalmi érdekek érvényesítését szolgálta. A legnagyobb kárt azonban azzal okozta, hogy a kisebbségek elnyomásáról, kiszolgáltatott helyzetéről, az egyre élesedő ellentétokról nem volt hajlandó tudomást venni és a kérdést megoldottnak nyilvánítva, a valós problémákat a szőnyeg alá söpörte. Amíg a szovjet ideológiai–politikai és katonai hatalom ereje teljében volt, ez az elfojt mechanizmus sikerrel működött évtizedeken át, azt a hamis látszatot keltve, hogy a *létező szocializmus* országaiban e téren is rendben van minden” (223–224.).

A kötet harmadik része a kisebbségi kérdésekkel foglalkozik. A már korábban említett kisebbségpolitikában használt fogalmak tisztázásán túl megemlékezést közöl, s egyúttal elemzi tudományos munkásságát is a fiatalon elhunyt neves kisebbségkutató Joó Rudolfnak. Joó első megjelent monográfiája a nemzetiségi kérdés problémáit tárgyalja Nyugat-Európában. Foglalkozott a nemzeti kisebbségek nemzetközi védelmével, a nemzeti és nemzetiségi önrendelkezés, önkormányzat, egyenjogúság kérdéseivel. Kutatta a magyarországi nemzetiségek

helyzetét, kultúráját, életművének kiemelkedő vonulata továbbá az erdélyi magyarság jogi, társadalmi helyzetét bemutató kilenc könyv és kisebb terjedelmű írás. Terjedelmes tanulmányban foglalta össze a dél-tiroli autonómia létrejöttének folyamatát és tanulságait, ez ugyanis példaértékű lehet számunkra a szomszédos országokban élő magyar nemzetrészek problémáinak rendezésében.

A területi autonómia földrajzilag és közigazgatásilag meghatározott területen érvényes kisebbségi jogok összessége. Az állam bizonyos jogosítványokat a kisebbségi területi autonómia önkormányzatára ruház át, s így az ott élő lakosság többé-kevésbé önálló életet élhet. „A siker elengedhetetlen feltétele – szögezi le Joóval egyetértésben Arday (Joó társszerzőként legtöbb munkáját Arday Lajossal írta – I. L.) – a kisebbség egyetlen pártban megjelenített politikai egysége és az anyaország szilárd és következetes védőhatalmi támogatása. Fontos tényező még a közös történelmi múlt, a hasonló vagy azonos gazdasági–társadalmi helyzet és vallás. Az alkotmányos–politikai rendezés módozatai lehetnek: területi decentralizáció, önkormányzat; hatalomlebontás, -megosztás (devolution); hivatalos kétnyelvűség; regionális, határokon átnyúló együttműködés. A legfontosabb azonban a többség és kisebbség közötti bizalom, a kölcsönös félelem és gyanakvás, sőt ellenségeskedés fokozatos felszámolása” (276.).

Arday Lajos külön tanulmányban elemzi a kisebbségek és a biztonság problémáit Kelet-Közép-Európában, előrebocsátva ama meggyőződését, hogy a térségben a legnagyobb veszélyt, a legerősebb destabilizáló tényezőt a gazdaság összeomlása jelenti, annak minden negatív, sőt tragikus hatásáival – az ipari és mezőgazdasági termelés jelentős, 30–50%-os csökkenése, a kivitel visszaesése (elsősorban a nagy és kevésbé igényes szovjet piac összeomlása folytán), infláció, korábban elképzelhetetlen méretű munkanélküliség, elszegényedés, gazdasági menekültek és hajléktalanok tömegeinek megjelenése – együtt, e cikkében elsősorban a nemzeti, kisebbségi és emberi jogi vonatkozásokat fejti ki részletesebben. A második világháború után a szövetségesek teljes egyetértésben elutasították a kisebbségek kollektív (csoport) jogainak biztosítását, így az ENSZ-határozatokban és a nemzetközi jogban mindmáig csak az emberi egyéni jogok védelme szerepel. Ehhez járul az önrendelkezés elvének olyan általános értelmezése, amely nem érvényesíthető az ENSZ egy szuverén tagállamával szemben sem. Térségünkben – szovjet nyomásra és fenyegetés alatt – a nemzeti–kisebbségi–vallási problémákat, ellentéteket elnyomták és szőnyeg alá söpörték, illetve Lenin vagy Titó szellemében megoldottnak nyilvánították. Az elmúlt évtizedekben, különösen az 1980–1990-es évek fordulatait követően történt bizonyos elmozdulás a kisebbségek kollektív jogainak elismerése, autonómia-törekvések – legalábbis részleges – kielégítése irányában.

A fentebb említett törekvések közül, rövid történelmi visszatekintéseket követően napjaink regionalizmus folyamatába illeszkedő autonómia iránti igényeit ismerteti. Kárpátalja lakossága az 1991 decemberi népszavazáson 78%-os arányban voksolt a *különleges önkormányzatú közigazgatási terület* létrehozása mellett. A helyi lakosság jó része támogatta a ruszinoknak mint az ukránoktól különböző etnikumnak az elismerését és az autonóm köztársasági státusz elnyerését. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség autonóm körzet kialakításáért küzd a tömbben élő, határ menti magyarság számára. Ennek központja a beregszászi

járás lenne Beregszász székhellyel, amelyhez csatlakoznának a szomszédos ungvári, munkácsi és nagyszőlősi járáshoz tartozó, de összefüggő tömböt alkotó magyarlakta települések. Ezek a törekvések – mint tudjuk – zátonyra futottak. A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének háromlépcsős autonómia-tervezetét 1991 októberében dolgozták ki és 1992 áprilisában fogadták el. A Vajdaság a Milosevics-rezsim által megnyírbált önállóságát nem nyerte vissza, a VMDK természetesen továbbra is kiáll a tartomány korábban biztosított autonóm státusának helyreállításáért. Szlovákiában több politikai párt is képviseli az ott élő magyarságot. Az országban nem létezik a kisebbségi autonómia semmilyen formája, az alkotmány kimondottan a *nemzetiségi kisebbségekhez tartozó személyek* megfogalmazást használja, azok kollektívái nem minősülnek államalkotó közösségnek. A szlovákiai magyarságot képviselő pártok így arra az álláspontra helyezkedtek, hogy nem a kisebbségi jogok tiszteletben tartásáért, hanem a szlovákiai magyarságnak mint nemzeti közösségnek, a szlovákkal egyenrangú államalkotó társszervezetnek az elismertetéséért kell küzdenie. Románia jogrendszere sem ismeri a kisebbségi autonómia fogalmát, kulturális autonómia formájában sem. Alkotmányuk szerint Románia szuverén és független, egységes és oszthatatlan nemzetállam, ami jelenleg kizárja a területi autonómia fogalmának beillesztését a román jogrendszerbe. Az RMDSZ és a nemzeti kisebbségek politikai pártjai folyamatosan szorgalmazzák e rendelkezés megváltoztatását. Az RMDSZ 1993. november 18-án benyújtott törvénytervezete a *nemzeti kisebbségekről és autonóm közösségekről* foglalta össze a romániai magyarság igényeit. A vita azóta is tart. A határon túli magyarság folyamatos autonómia iránti igénye – közel egy évszázada – állandó aktuálpolitikai kérdés, változó realitás mellett. Gondoljunk csak napjainkban a Székelyföldön megvalósítandó területi autonómia problémáira.

A gyűjteményes kötet elméleti, módszertani cikkek és történelmi tanulmányok mellett politológiai írásokat is tartalmaz. Ezek a munkák a közelmúlt eseményeit, így a nyugat-európai és a kelet-közép-európai országok külpolitikai–gazdasági kapcsolatait, a Balkán-térségben és Ukrajnában bekövetkezett történelmi változásokat (Nagy Szerbia helyett Nagy Albánia?; Ukrajna történelem, etnikum, identitás, geopolitika; A független Koszovó: stabilitás vagy láncreakció? stb.), valamint Magyarország szomszédosági kapcsolatainak alakulását – tekintettel a schengeni követelményekre – mutatják be, illetve elemzik. Végül a szerző két szubjektív magántörténelmi emlékeztést közöl, benne részletesen leírja azt a rögös utat, amelyet egy Nyíregyházán született, tisztviselő családból származó értelmiséginek a második világháború utáni Magyarországon végig kellett járni ahhoz, hogy szakmájában elérje a legmagasabb tudományos fokozatot, s egyetemi katedrához jusson. A kötet öt angol nyelvű összeállítással-fordítással zárul.

Arday Lajos, az itthon és külföldön is ismert és számon tartott történész, politológus, 80. születésnapjára összeállított kötetében arra törekedett, hogy az elmúlt 25 esztendőben megjelent írásainak teljes keresztmetszetét mutassa be. Ez nem volt könnyű feladat – a kötet sem könnyű olvasmány – ebből származik az is, hogy a munka itt-ott egyenetlen. Vannak részletesen, levéltári forrásokkal, szakmailag precíz jegyzetekkel ellátott tanulmányok, vannak olyan írások, ahol pusztán gondolatot vet fel és röviden elemez, s vannak tényszerű közlések.

A lényeg azonban az, hogy ez a könyv a jövőben nélkülözhetetlen lesz nemcsak a nemzetállamok és a kisebbségek történelmi problémáit kutatni kívánók számára, hanem azoknak is, akik a szomszédos országokban élő magyarság helyzetével kívánnak foglalkozni – a szélesebb olvasóközönség nagy táboráról nem is szólva. Ezen túl a kötet elengedhetetlen a magyar külpolitikai gondolkodás 20. századi történetének áttekintéséhez. A külpolitikával foglalkozók és a külpolitika iránt érdeklődők mellett ajánljuk a közép- és felsőoktatásban dolgozó történelemtanároknak, valamint politológus és történész hallgatóknak.

Izsák Lajos

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Bácsatyai Dániel PhD, fiatal kutató

MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest

Bartha Ákos PhD, posztdoktor kutató

MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest

Borbély Zoltán PhD, egyetemi tanársegéd

EKE BTK Történelemtudományi Intézet, Eger

Devescovi Balázs PhD, adjunktus

ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, Budapest

Fóris Ákos PhD-hallgató

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest

Hamerli Petra doktorjelölt

PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécs

Ignácz Károly PhD, tudományos munkatárs

Politikatörténeti Intézet, Budapest

Izsák Lajos az MTA doktora, professor emeritus

ELTE BTK Történettudományi Intézet, Budapest

Joó András PhD, tudományos főmunkatárs

VERITAS Történetkutató Intézet, Budapest

Németh S. Katalin kandidátus, ny. tudományos főmunkatárs
MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, Budapest

Ordasi Ágnes PhD-hallgató
KRE Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest

Tamás Ágnes PhD, tudományos munkatárs
SZE BTK Történeti Intézet, Szeged

Tóth-Barbalics Veronika PhD, főosztályvezető
Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár, Könyvtári és
Agrárinformációs Főosztály, Budapest

Ungváry Krisztián az MTA doktora, tudományos munkatárs
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

E szám írásai a szerzők jóváhagyásával
megjelennek a Századok internetes felületén és adatbázisában.

CONTENTS

ARTICLES

- Dániel Bácsatyai*: France and Hungary in the 13th Century:
Contacts, Questions and Observations..... 237
- Zoltán Borbély*: The Trial of György Drugeth of Homonna for High Treason 279
- Veronika Tóth-Barbalics*: Elected Members of the Upper Chamber
of Hungarian Parliament.....311
- Ákos Bartha*: From the Racist Party to National Radicalism:
Endre Bajcsy-Zsilinszky 1926–1931 355

PAPERS

- Balázs Devescovi*: József Eötvös's Holiday Resort on Svábhegy:
the Eötvös Mansion and the Carthusian Lodge..... 387
- Ágnes Tamás*: Cartoons in the Service of Propaganda (1939–1944) 407

DISCUSSION

- Károly Ignác*: The Question of Electoral Correctives and Parliamentary
Candidature in the Electoral System of Interwar Hungary.
Remarks on “The 1937 Electoral Novella” by Gábor Hollósi..... 443

BOOK REVIEWS

- Enikő Buzási – Géza Pálffy*: Augsburg – Wien – München – Innsbruck.
Die frühesten Darstellungen der Stephanskrone und die Entstehung
der Exemplare des Ehrensiegels des Hauses Österreich
(*Katalin Németh S.*).....451
- ifj. Bertényi Iván (szerk.): Törvény, jog, igazság – Széll Kálmán életműve
(*Ágnes Ordasi*) 454

Gyenesei József (szerk.): Hátországban – Kecskemét az I. világháború idején (Ákos Fóris)	458
Tóth Imre: Egy polgári arisztokrata: Kánya Kálmán 1869–1945 (András Joó)	460
Hornyák Árpád (szerk.): A Horthy-korszak Magyarországja jugoszláv szemmel. Délszláv levéltári források Magyarországról 1919–1941 (Petra Hamerli)	464
Ablonczy Balázs: Keletre magyar! A magyar turanizmus története (Krisztián Ungváry)	468
Arday Lajos: Nemzetállamok és kisebbségek. Történelem és identitás Közép-Európában (Lajos Izsák)	472